

Versenyképes-e az Európai Unió?

VISSZHANG - L. évfolyam 18. szám, 2006. május 5.

A gazdasági verseny inkább a pontozásos, mint az idő-, távolság-, magasságeredményekkel jellemzett sportokra hajaz. Befolyásolják nehezen jósolható és tervezhető környezeti hatások, politikai változások vagy akár a divatok hullámzása. Versenyképes az, akinek (aminek) a befektetett anyagi és szellemi tőkéje nyereséget hoz, lehetőleg tartósat és magas értékűt, képes fejleszteni, újdonságokkal előállni, azokhoz piacot teremteni és megtartani, viszonylag gyorsan és nem túl nagy veszteségek árán tud alkalmazkodni új helyzetekhez, áramlatokhoz, divatokhoz, új termékek és szolgáltatások megjelenéséhez.

Nem elhanyagolható az sem, ki versenyez. Az Európai Unió nem homogén egység, hanem egymással is rivalizáló, egymás erőforrásait lehetőleg elszívni próbáló országok konglomerátuma, amelyeket egyrészt laza kohéziós erők, másrészt nagyon is merev és bürokratikus szabályok egyre terebélyesedő halmaza köt össze. Kemény versenyt folytatnak egymással a tagországok a mezőgazdasági támogatásokért, a környezetvédelmi pénzekért, a strukturális alapokért.

Erős a verseny az EU és az Egyesült Államok között. Az utóbbinak nagy előnye a közös pénze, egységes kül- és védelmi politikája, egész gazdasági potenciálja. Jelentős versenytárs Japán, az elektronikában, a gépiparban, feljövőben a nanotechnológiában, a biológiai iparokban is. Meggyengülve, belpolitikai válságoktól megtépázva, társországaitól megfosztva egyelőre ugyan nem a legfélelmetesebb versenytárs a nemzetközi piacokon Oroszország, de hatalmas erőforrásaival (földgáz, kőolaj) és nem teljesen erodálódott, sőt, újból feljönni látszó erős tudásbázisával számítani kezd a nemzetközi versenyben. Mindenképpen nagy árnyékként, erősödő versenytársként ott a két óriási népességű ország: India és Kína, a maguk milliárdos, sőt azt is meghaladó népességével, de főleg ősi, mélyen gyökerező kultúrájukkal, a nyugati civilizációtól eltérő távlatú gondolkodásmódjukkal. Ne hagyjuk említetlenül Délkelet-Ázsiát, egyebek között Tajvant, Szingapúrt, Dél-Koreát, amelyek a korábban főleg az USA-ból kihelyezett technológiák nyomán lettek nagyon erősek egyes termékcsoportokban (mikroelektronika, szórakoztató elektronika, gépkocsigyártás például). Ma már a gazdasági verseny bajnokai között szerepelnek Dél-Ázsia országai a maguk egyre erősödő turizmusiparával is, amelyet a természeti katasztrófák legfeljebb időlegesen hátráltathatnak. Ausztrália, Új-Zéland, a fejlett Dél-Afrikai Unió sem lebecsülendő a versenyben.

A verseny végső soron mindig konkrét termékekben vagy szolgáltatásokban nyilvánul meg. Voltaképpen az országok-régiók szerinti szétválasztás nem igazán adekvát, hiszen a tulajdonlások országok fölötti összefonódása, a globális informatikai-kommunikációs hálózatok valós idejű kapcsolódásai, az együttműködő energiarendszerek, a műholdak közös használata, az egymástól nagy távolságokra élő munkatársak közös munkája voltaképpen el- és összemosza a verseny hagyományos, alapvetően a XVIII-XIX. században gyökerező felfogását. Végül is mitől válik egy vállalat, egy ország, egy régió versenyképessé?

A természeti erőforrások kétségtelenül előnyt rejtenek, legyen szó a XX-XXI. században a kőolajról, földgázzal, a XIX. század második felétől a XX. század közepéig vasércről, szénről, a középkorban arany- vagy ezüstércről. Ezek a kincsek mindenképpen elősegítik a gazdagodást, de nem előfeltételei a gazdasági versenyben maradásnak, részben, mert egy idő után kimerülnek (mint például a magyarországi aranyérc), részben új felfedezések következtében elértéktelenednek (az európai ezüstmányászat hanyatlása az amerikai földrészek kirablása nyomán), részben, mert a technika és a fogyasztás más anyagokat, természeti kincseket igénylő pályákra áll át (például vas-acél helyett műanyagokra a XX. században).

Az anyagi forrásokon kívül a versenyben döntő jelentőségűek a szellemi források. Jó bizonyítás erre India példája, ahol a sok évszázados magas kultúra is hozzájárul, hogy riasztó társadalmi egyenlőtlenségei ellenére fejlett gépipari és nukleáris tudománya és technikája legyen, és főleg a számítástudományban egyre erősebb pozíciójú versenyzővé váljék. Ez utóbbiban rendkívül figyelemreméltó az indiaiak előretörése. Az USA-ból egyre nagyobb számban telepítenek át feladatokat az ázsiai országba, többnyire helyben dolgozóknak, "helyi", vagyis jóval kevesebb bérért, akik az interneten keresztül tartják a kapcsolatot megbízójukkal. Hasonlóképpen, napjainkban érnek be Kínában is az évszázadok óta élő-ható kulturális hagyományok gyümölcsei. Ámbár a kultúra jelentőségének felmagasztalása közben ne feledkezzünk meg egy másik momentumról sem. Ezekben az országokban nagyon olcsó a munkaerő, legalábbis a fejlett gazdaságuk elkényeztetett állományához képest. De kétségtelen, ha az olcsóság magas kultúrával párosul, akkor ez hosszú távon igen jelentős versenyelőnyt hozhat.

A gazdasági versenyben meghatározó lehet az időtávlat a stratégiák megfogalmazásában, a döntések előkészítésében, a teendők végrehajtásában. Mire érdemes tervezni? Rövid távú, gyorsan megtérülő haszonra, avagy hosszabb időn át nyereséget ígérő, de nagyobb kockázatokkal járó ötletekre, termékekre, potenciális piacokra? A stratégiákat befolyásoló lényeges összetevő az időtényező megváltozása. A XX. század utolsó harmadától kezdve drámaian lerövidült egyes piacképes termékek és szolgáltatások átfutási ideje, az új gondolat felmerülésétől kezdve a technológizáláson át az alkalmazásokig, majd a lehanyaglásig. Markáns példa erre a szórakoztató elektronika, a számítástechnika, a kommunikációs technológiák vagy az autóipar.

Új és diktáló tényező a versenyképességben a környezethez való viszony. A környezet kímélése, a hulladékok kezelése erősen megdrágítja a termékek árát, nemcsak az életciklusukban, hanem az eldobásukkor is. Kína - és vele együtt számos ázsiai, dél-amerikai, afrikai ország - versenyképességét az is erősen növeli, hogy nem törődnek a környezeti hatásokkal. Igaz, ez a távlati stratégiák szempontjából gyengítő tényező, de egyelőre igen nagy fölényt ad egyes termékek esetén a versenyzésben. Egyébként a környezetvédelemnek másik metszete, hogy nemcsak többletköltségekkel járó, versenyrontó tényező, hanem jelentős profitot termelő, új piaci szereplő is lett. Nem véletlen, hogy egyre szaporodó számú vállalkozás állt rá a környezetvédelem eszközeinek gyártására, illetve logisztikai és megfigyelő szolgáltatásokra. A veszélyes hulladékok kezelése és tárolása óriási és egyre bővülő üzlet, amit többnyire az államok is támogatnak, tehát a pénzügyi kockázatok szempontjából is igen kedvező.

A biztonság - a környezetvédelemhez hasonlóan - nagy fenyegetés, és egyúttal hatalmas üzlet. Elsősorban ide sorolandó az életet, a személyi integritást védő fizikai biztonság. Másik metszete a szolgáltatásoké (elektromos, víz-, számítógépes, telefon- stb. hálózatok), ezek folyamatos üzeme, megbízható hozzáférése, az illetéktelen behatolásoktól való védelem. A biztonságnak lényeges része az élelmiszerek, gyógyszerek, orvosi módszerek biztonságának garantálása - mind erősen drágító tényező a versenyben. Másfelől viszont ismét csak egy bővülő, nagy nyereségeket hozó új ipari és szolgáltatási lehetőség.

Mindenképpen versenytényezők a megaberuházások - integráló, jelentős új műszaki megoldásokat felszínre kényszerítő, gazdaságilag ösztönző, munkahelyteremtő szerepükkel. Ilyenek voltak például az atombombát létrehozó amerikai és szovjet programok, a Concorde, a Csalagút, napjainkban az űrtevékenységek, a CERN részecskefizikai óriás-befektetései, a nagy telekommunikációs hálózatok, a világot átszövő optikai gerinchálózatok kiépítése, a rakétaelhárító rendszerek vagy újabban a fúziós energia előállítását szolgáló ITER-program. Ámbár a megaberuházásoknak jelentős hátrányaik is lehetnek, mert egy részük tisztán haditechnikai célú, vagy elsődlegesen politikai presztízscélokat szolgáló, óriási pénznyelő verem, ami azért veszélyes, mert elszívhatja a pénzügyi és emberi forrásokat egyéb vállalkozásoktól.

A versenyképességnek talán legfontosabb követelménye, hogy jelentős tudást, állandó képzést és átképzést meg nagyméretű, költséges kutatási és technológizálási háttérrel igényel. A képzés tekintetében az Európai Unió még mindig előnyben lehet például az USA-hoz képest. Kétségtelen, hogy az Egyesült

Államokban van néhány kiemelkedő egyetem, de a zömük a magyar középiskolák szintjét sem mindig éri el. Az egyetemeken is, a kutatóhelyeken is átütő a nem bennszülött oktatók-kutatók létszáma. Az utóbbi időben mintha fordulna a trend, az amerikai sajtóban szaporodnak a félelmet tükröző figyelmeztetések, hogy lelassult a tudósok beáramlása az USA-ba. Ámbár még mindig jelentékeny az agyelszívás az Egyesült Államokba, és ez nem csak a nagyobb keresetekre vezethető vissza. A jobb felszereltség, a kedvezőbb kutatási lehetőségek is lényegesek, de nem elhanyagolható szempont a jóval kisebb adminisztrációs teher sem.

Lényeges összetevő a versenyben az innovációs készség. A meglepetés erejével aligha ható igazság, hogy a legtöbb adat tekintetében a 15 tagú EU jóval előnyösebb pozíciókban áll, mint a már csatlakozott tízekkel bővült Unió. Különösen erőteljes a különbözőség a nemzeti termékekhez (GDP) viszonyított kutatási-fejlesztési ráfordítások mértékében és arányaiban. Ez még a "régi" tagországok tekintetében is szór. A finnnek 3,4 százalék felett jár, az olaszoknál 1,1 százalék, a portugáloknál mindössze 0,93 százalék, körülbelül annyi, mint az e téren sereghajtó magyaroknál. Az Egyesült Államok és Japán nem csak e tekintetben áll jobban (EU15: ~ 2 százalék, USA: 2,76 százalék, Japán: 3,12 százalék), hanem azzal is, hogy igen magas a vállalati részvétel aránya. Ráadásul ne feledjük, az sem mindegy, hogy az adott százalék mekkora GDP-re vonatkozik, mert a fejlett EU-tagországok esetében az egy főre jutó GDP többszöröse is lehet a gyengébben fejlett új tagokénál.

A verseny szempontjából fontos annak felismerése, hogy az innováció több mint a kutatás, mert beleértendők a gyártmány- és technológiafejlesztés, az alkalmazások, sőt még a vállalat menedzsmentnek, a kapcsolatoknak és kapcsolódásoknak, esetenként a marketingnek is egyes elemei. Kétségtelen viszont, hogy a kutatás, az új ötletek generálása és végigvitele adja az alappilléreket, amelyek nélkül létre sem jöhet az egész innovációs építmény. Elvileg az Európai Unió nem áll rosszul a kutatás szempontjából. Van átfogó kutatási keretprogramja, előremutató programjai (például a hidrogénenergetikában, a kémiai technológiák különböző ágaiban, az élettudományokban, a telekommunikációban, az informatikában, a nanotudományban és -technikában). Az erős kutatási teljesítmény azonban csak szükséges, de semmiképpen sem elégséges feltétel a gazdasági versenyben. Legalább ennyire lényeges - vagy még lényegesebb - az infrastruktúra és a bürokrácia. Az EU vészesen közelít a minden mozgást lelassító, az áttörő újdonságokat fékező, túlbujánzó és merev szabályrendszerek uralmához. Kétségtelen, hogy számos pályázási lehetőséget kínál, de rengeteg vesződséget is igényelnek a pályázatok, ami elriasztja az innovatív kisebb vállalkozókat, mert nem mindig fizetődik ki az emberi és költségárfordítás, hiszen egy átlagos pályázathoz csak a kitöltési útmutató akár száz oldal is lehet!

Még mindig az innovációnál maradva, a kutatás eredményessége is lényeges versenyszempont. Nyilvánvaló, hogy a természettudományi alapkutatásoknak elsődleges célja a világ megismerése, törvényszerűségeinek feltárása. Amikor viszont a kutatás túllép ezen a fázison, és a nagy ráfordításokkal végzett tudományos munkák eredményeit hasznosítani kellene, akkor az EU még mindig vészes hátrányban van az Egyesült Államokkal szemben, mert az eredmények általában nehézkesen és hosszú időt igényelve kerülnek be a gazdaságba.

Márpedig EU életben maradásának, összekovácsolódásának, tényleges unióvá válásának és fenntartható fejlődésének alapfeltétele a gazdasági versenyképesség a mostani és az egyre gyorsabban feljövő riválisokkal szemben. A jelenlegi 25 tagország 454 millió főből álló konglomerátumában a legnagyobb feszültségekkel járó, robbantó erő a munkanélküliség, amely magát a versenyképességet is rontja a tekintetben, hogy a segélyek, a társadalmi feszültségek enyhítésére szolgáló intézkedések jelentős forrásokat szívnak el gazdaságilag fontos területektől (az infrastruktúra fejlesztése, a K+F, az oktatás támogatása).

Végül is versenyképes-e gazdaságilag az EU? Az lehet, ha megtartja egyelőre még kedvező helyzetét az oktatásban, a felsőfokú képzésben; ha sikerül radikálisan visszaszorítania a túlbujánzó uniós bürokráciát;

ha az innovációban olyan módszereket alkalmaz, amelyek jól beváltak sikeres versenytársaknál; ha uniós szinten erősíti a hosszú távra szóló, munkahelyteremtő stratégiák szerepét a rövid távon gyors hasznot hozó, többnyire csak egyetlen vállalat vagy vállalatcsoport érdekkörébe eső elvárásokkal szemben.

Szentgyörgyi Zsuzsa